Referans Grupları:

İslam ve Türk Kültüründe (Modern Sosyoloji ile Karşılaştırmalı İnceleme)

Referans grubu, sosyolojide **bireyin davranışlarını, değerlerini ve tutumlarını kıyaslayıp örnek aldığı grup** anlamına gelir[1][2]. Herbert H. Hyman (1942) ilk kez kullandığı bu kavramı, bir kişinin kendi durumunu veya davranışlarını değerlendirdiği, kendini ona göre kıyasladığı grup olarak tanımlamıştır[3]. Merton da referans grubunu, bireyin başkalarının değer ve standartlarını karşılaştırma ölçüsü olarak kullandığı *"değerlendirme ve öz-değerlendirme"* süreçlerinin belirleyicisi olarak formüle etmiştir[4]. Modern literatürde referans grupları genellikle iki işlev üzerinden ele alınır: **kıyaslama (comparative)** ve **normatif (normative)** fonksiyonlar[4]. Örneğin, Newcomb'un araştırmasında üniversite ortamı öğrencilere olumlu referans grubu sunarken, aile gibi geleneksel bağlar olumsuz referans grubu işlevi görmüştür[5].

- **Temel Tanım:** "Referans grubu, bireyin davranışlarını ve kendi durumunu değerlendirmek için karşılaştırma yaptığı gruplardır"[1]. Birey bu gruplardan normatif beklentiler ("bu gruptaki gibi olmak istiyorum") veya kıyaslama standardı ("bu grubun değerleri ne?") çıkarır.
- **Tarihçe:** Kavram, H. Hyman (1942) ile literatüre girmiş; daha sonra Merton ve Sherif gibi sosyologlar kuramsallaştırmıştır[4]. Merton referans grubunu, bireyin *"diğer kişi ve grupların değer ve standartlarını kıyaslama ölçüsü"* olarak tanımlamıştır[4].
- **Türleri:** Sosyolojide *pozitif referans grubu* (örnek alınan, ait olunmak istenen grup) ile *negatif referans grubu* (kaçınılan grup) ayrımı yapılır[5]. Ayrıca *normatif* (tutum kaynağı) ve *kıyaslayıcı* (kendini konumlandırma aracı) işlevleri vurgulanır[4].

Modern Sosyolojide Referans Grupları

Modern sosyolojide referans grupları, bireylerin kimlik ve davranışlarını şekillendiren sosyal kriterler olarak incelenir. Merton'a göre referans grup kuramı, bireyin değer ya da tutumlarını belirleyen süreçleri "bireyin diğer kişi/ grupların değerlerini kıyaslaması" şeklinde sistematize eder[4]. Teorinin iki temel boyutu vardır: birincisi **karşılaştırmalı kıyaslama** (kişinin kendisini seçtiği bir grubun standartlarıyla konumlandırması), ikincisi **normatif içselleştirme** (grubun değerlerini benimsemektir)[4].

- **Normatif vs. Karşılaştırmalı İşlev:** Hyman ve sonrasındaki araştırmalar, referans grubun normatif (tutum/kural kaynağı) ve karşılaştırmalı (öz-değerlendirme aracı) rollerine dikkat çekmiştir[4]. Örneğin Merton, askerlerin öz-değerlendirmesinde kullandığı referans grupların farklı tutumları açıklamada kritik olduğunu göstermiştir[4].
- **Pozitif/Negatif Gruplar:** Newcomb'un eğitim çalışmasında, örnek alınan liberal bir okul *olumlu referans grubu*, bunun karşısında geleneksel aile bağları *olumsuz referans grubu* işlevi görmüştür[5]. Bu ayrım, modern araştırmalarda bireyin hangi grup normlarını benimsediği veya reddettiği yönlü analizlerde kullanılır.
- **Dinamik Seçim:** Modern literatürde bireyin hangi referans grubunu tercih edeceği kesin değildir; Sosyal çevresi, kişisel çıkar ve zamana bağlı olarak değişebilir[6]. Referans grubu kavramının esnekliği, bireysel kimlik dinamiklerini açıklamada araçsal bir çerçeve sunar.

İslam Kültüründe Referans Grupları

İslam düşünce ve kültüründe referans grubu kavramı doğrudan kullanılmasa da **otorite ve örnek alma temelli bir hiyerarşi** vardır. En başta **vahiy ve Resûl örnekliliği** yer alır: Kur'ân-ı Kerîm ve Peygamber'in sünneti mutlak normlardır. Dinin kaynağı denildiğinde "akla ilk gelen Kitap ve Sünnet"tir; Kur'an normatif ilkeler koyar, Sünnet bunları beyan eder ve uygulamada ortaya koyar[7]. Özetle İslam'a göre:

- **Kur'an-ı Kerim:** Allah'ın kelâmı olarak tüm Müslümanlar için birincil referans noktasıdır. Kitab (Kur'an), emir ve yasakları, ahlaki prensipleri belirler[7]. İslam hukuku ve ahlâkı Kur'an'a dayanan normlarla şekillenir.
- **Sünnet (Hadis):** Peygamber Efendimizin söz, fiil ve onaylarından oluşan sünnet, Kur'an'ın "açıklayıcısı" ve somut uygulamasıdır[7]. Hz. Peygamber "üsve-i hasene" yani "en güzel örnek" olarak kabul edilir; O'nun hayat tarzı Müslümanlar için model teşkil eder.

- **Âlimler ve Mezhep İmamları:** İslam ilim geleneğinde, Kur'an-Sünnet'i yorumlayan müçtehit ve imamlar da önemli referanslardır. Özellikle dördüncü halife ve selef-i salihîn (sahabe ve tabiin) kuşakları örnek alınır. Hanefi, Şafii, Maliki, Hanbeli gibi mezhep imamları, kıyas ve icma yöntemleriyle toplumsal içtihatların referansı olmuştur.
- **İcma ve Kıyas:** Ummeti bağlayıcı ortak kanaat (icma) ve akıl yoluyla hüküm çıkarma (kıyas), grup bilincinde oluşan toplu referans süreçleridir. Bir konuda ümmetin alimlerinin görüş birliği, bir nevi kolektif referans şekli sayılır.
- **Cemaat ve Tasavvuf:** İslam toplumunda **cemaat (ümmet)** bilinci güçlüdür. Camilerde, zikir ve sohbetlerde şekillenen topluluklar, normların paylaşım alanıdır. Tasavvufî tarikatlar (ör. Nakşibendi, Kadiri, Mevlevi) ise mürşid-mürid ilişkisiyle manevî rehberliği referans edinir; bu bağlamda bir tarikat şeyhi, takipçileri için "manevî rehber / referans" olarak görülür.
- **Aile:** İslamiyet aileyi güçlü bir referans grubu olarak kabul eder. Aile, fertlerin ilk sosyalizasyon merkezidir; çocuklar burada temel değerleri, ibadet alışkanlıklarını öğrenirler. Aile bağları ve akrabalık ilişkileri, sosyal normların kuşaktan kuşağa aktarımında kritik rol oynar[8]. Nitekim bir çalışmada, "fiziken korunma ve moral desteği sağlayan referans grubu" olarak aile, çocukların toplumsallaşmasında belirleyici bulunmuştur[8].
- **Olumsuz Referanslar:** İslam öğretileri aynı zamanda *kaçınılması gereken* tipler de sunar. Örneğin Kur'ân'da Firavun, Karun, münafık tipi gibi kötü örnekler verilir. Bu tipler, Allah katında beğenilmeyen tavırları içeren "olumsuz referanslar" olarak gösterilir; inananlara, bu davranışlardan kaçınmaları öğütlenir.

Özetle İslam dünyasında referanslar, **ilahî kaynaklı ve normatif** bir hiyerarşiye dayanır. En üstte Kur'an ve Sünnet gelmekte, bunları yorumlayan ulema ve sahabe örnekleri takip etmektedir[7][8]. Aile, cemaat ve tarikat gibi sosyal birimler de bireylere sahip çıkıp rehberlik eder.

Türk Kültüründe Referans Grupları

Türk toplumunda İslamî unsurların yanı sıra tarihsel ve millî dinamikler de referans grubu işlevi görür. Geleneksel olarak **aile ve akrabalık** güçlü referanslardır; yaşlılar ve köy/mahalle toplumları temel norm aktarımını sağlar. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte **saray, ulema sınıfı** örnek teşkil ederken, modern Türkiye'de **Devlet** ayrı bir norm kaynağı olmuştur.

Günümüzde şehir yaşamında aile dışındaki sosyal gruplar (arkadaş çevresi, iş arkadaşları, internet grupları vb.) da bireylerin davranışlarını biçimlendirir.

Medya ve popüler kültür ögeleri, yeni tür referans grupları yaratmaktadır. Bununla birlikte Türk toplumu hâlâ büyük ölçüde **kolektif kimlik ve gelenekçi yapıya** yaslandığından, köy-kent farkına göre değişse de, **aile, mahallenin "önde gelenleri" (muhtar, mahalle imamı vb.) ve dinî/sivil dernekler** önemli grup referansları arasında sayılır.

Karşılaştırmalı Analiz

Normatif Otorite: İslam kültüründe referanslar, hakikate dayalı mutlak normlar üzerinden belirlenir. Kur'an ve Sünnet, tüm Müslümanlar için bağlayıcı kabul edilir[7]. Buna karşılık modern sosyoloji, referans grupları öznel ve ilişkisel bir düzlemde ele alır[4][1]. Yani İslam'da "doğru" örnek Kaynaklarca (Allah ve Resûl) tayin edilirken, modern birey neyin örnek alınacağını çoğunlukla kendi sosyal çevresine göre seçer.

Karşılaştırma ve İçselleştirme: İslam düşüncesi, inananların genelde kendilerini ümmetin bir parçası olarak görmelerini teşvik eder; kurallara uyma sorumluluğu vurgulanır. Modern teoride ise bireyin hangi grubu referans aldığı belirleyicidir[4]. Merton'ın deyimiyle, birey "başka kişi ve grupların değerlerini karşılaştırma ölçeği" olarak kullanır[4]. İslam anlayışında ise böyle bir seçim değil, muteber kaynaklar esas kabul edilip bu kaynaklardan öğrenilenler içselleştirilir[7].

Olumlu/Olumsuz Örnek: Hem modern sosyolojide hem İslam'da hem olumlu hem olumsuz referanslara rastlanır. Modern çalışmalarda (ör. Newcomb) kişiler pozitif veya negatif grupları tercih etmiştir[5]. İslam'da ise Kur'an'ın olumlu örnek (salih sahabe, evliya) kadar kaçınılacak "kötü topluluk" örnekleri (fasık liderler, zâlim devletler) vurgulanır. Fakat İslam'da vurgunun büyük bölümü toplumun ideal modeli (ümmet, sahabe nesli) üzerinedir.

Kolektiflik vs Bireycilik: Türk-İslam kültüründe referans almada **toplum ve geleneğin önceliği** baskındır (örneğin aile onayı, cemaat disiplini). Modern sosyoloji ise bireyin hangi grubu seçeceğinin özerk bir tercih olduğunu kabul eder. Bourdieu vb. yaklaşımlarda bile, kişinin sosyal sermayesi içinde güçlü olduğu gruplar referans olur (ör. aynı sosyo-ekonomik sınıf). İslam'da ise "dini/formel yetkiye sahip topluluk" (ilmiye, tarikat ağı) kanaat bildirir; ferdin seçiminden çok cemaatin birliğine vurgu yapılır.

Değer Kaynakları: İslam'da değerler doğrudan kutsal metinlerden gelir[7]. Modern sosyoloji ise çeşitli kaynaklı değerlerin sosyo-kültürel bağlamda kazanıldığını belirtir. Dolayısıyla İslam'da referans grubu, ontolojik-idraki ve ahlaki bir yükümlülük barındırır. Modern kavramda ise referans grubu, **bir çıkar ya da kimlik çatısı olarak işlevseldir.**

Sonuç olarak İslam-Türk referans grupları **vahye dayalı, kolektif ve ahlâkî ağırlıklı** iken; modern sosyolojik referans grubu **bireysel tercih, rol-model ve kıyaslama süreçlerine dayalı bir kavram**dır[7][1][4]. Her iki bakış

açısı da sosyal normların belirlenmesinde grupların rolünü vurgular, ancak kaynak ve işleyiş biçimleri farklılık gösterir. İslam-Türk çerçevesinde referans, ***“hakikati gösteren merci”*** iken, modern yaklaşımlarda ***“bireyin kendini referans alacağı örnek grup”*** olarak tanımlanır.

Kaynakça: Sosyolojik tanım ve kuramlar için H. Hyman, R. K. Merton, T. Newcomb vd.; İslami norm ve örneklemeler için Kur’ân, Hadis ve İslam düşüncesine dair literatür[7][4][1][8][2].

---

[1] [3] [5] [6] Referans Grupları » Felsefe hakkında her şey...

https://www.felsefe.gen.tr/referans-gruplari/

[2] Işıl ,Ayas, Naci Tolga Saruç: Vergi Kültürü ve Vergi Ahlakı: İtalya ve Türkiye

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/224039

[4] aapor.org

https://www.aapor.org/wp-content/uploads/2022/11/Public-Opin-Q-1960-HYMAN-383-96.pdf

[7] dergipark.org.tr

https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1895863

[8] Diyanet Dergi | Diyanet - Aylık Dergi - Aile - Çocuk - İlmi Dergi - Bülten

https://ilmidergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=38412